

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ȘTIINȚE POLITICE
ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE
„ION I. C. BRĂTIANU“

INSTITUTUL DE ȘTIINȚE POLITICE
ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE
„ION I. C. BRĂTIANU“

www.ispri.ro
www.librarie.ispri.ro

LUCIAN JORA

În cadrul proiectului de cercetare "Diplomatică culturală a României în perioada interbelică. Reprezentarea istoriei românești în presa românească și străină din perioada 1918-1940", finanțat de Ministerul Culturii și Patrimoniului Național prin Programul de finanțare a cercetării științifice și dezvoltării culturale și artistice 2014, "Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu“" a publicat următoarele cărți:

DIPLOMAȚIA CULTURALĂ A ROMÂNIEI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ REPREZENTAREA ISTORIEI

În cadrul proiectului de cercetare "Diplomatică culturală a României în perioada interbelică. Reprezentarea istoriei românești în presa românească și străină din perioada 1918-1940", finanțat de Ministerul Culturii și Patrimoniului Național prin Programul de finanțare a cercetării științifice și dezvoltării culturale și artistice 2014, "Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu“" a publicat următoarele cărți:

EDITURA
INSTITUTULUI DE ȘTIINȚE POLITICE
ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE
„ION I. C. BRĂTIANU“

București, 2018

- TURLEA, Petre. *Scoala Româna din Franța*, Editura Academiei Române, București, 1994.
- VLAD, Laurențiu. *Ecouri românești în presa franceză, L'Ilustration, 1843-1944*, Editura Universității București, București, 2005.
- VLAD, Laurențiu. *Pe urmele „Belgiei Orientului”. România la expozițiile universale sau internaționale de la Anvers, Bruxelles, Liege și Gand, 1894-1935*, Editura Nemira, București, 2004.
- VLAD, Laurențiu. *Images de l'identité. La Roumanie de Carol II aux Expositions universelles, în Povoirs et mentalités, texts reunis par Laurențiu Vlad a la memoire de Professeur Alexandru Duțu*, Bucharest, Babel, 1999.
- WOLF, Charles, ROSEN, Brian. *Public Diplomacy: How to Think About and Improve It* (Santa Monica, Calif.: RAND, 2004).
- SANTORO, Stefano. *L'Italia e L'Europa Orientale. Diplomazia culturale e propaganda 1918-1943*, Franco Angeli Editore, Milano, 2005.
- SERBAN, Geo. „Grigore Cugler – Absurdul în lume”, în *Manuscriptum*, nr. 1-4, București, 1998.
- ZAMFIR, Mihai. *Mircea Eliade și Portugalia*, în *Jurnal Portughez* vol. 1, Editura Humanitas, București, 2006.
- ZUB, Alexandru. *Istorie și istorici în România interbelică*, Editura Junimea, Iași, 1989.

Diplomația culturală și propagandă în România interbelică 1918-1945

Stadiul cercetării și tehnicii de diplomatie culturală și propagandă în România interbelică	7
1. Provocări metodologice în studiul diplomației culturale / propagandei culturale	9
2. Bibliografia și stadiul cercetărilor din România	13
3. Reprezentarea istoriei, o tehnică de diplomație culturală	17
4. Concepțele <i>Diplomatic Culturală, Propagandă</i>	20
5. Universități și lectoratele	29
6. Scriitorii în diplomația culturală românească în perioada interbelică	40
6.1 Cazul Emil Cioran	42
7. Tipologia practicienilor diplomației culturale – „Aventurierii”	55
7.1 R. Zalevesky	56
7.2 Imre Lippay și Herbert van Leysen – aventurieri în serviciul propagandei culturale maghiare	61
7.3 Alte acțiuni personale independente	62
8. Tehnici folosite în acțiunile de propagandă culturală sau diplomație culturală	67
8.1 Subvenționarea presei	67
8.2 Selectarea publicului propagandei / diplomației culturale	69

CUPRINS

Argument.....	5
---------------	---

1. Provocări metodologice în studiul diplomației culturale / propagandei culturale.....	9
2. Bibliografia și stadiul cercetărilor din România.....	13
3. Reprezentarea istoriei, o tehnică de diplomație culturală	17
4. Concepțele <i>Diplomatic Culturală, Propagandă</i>	20
5. Universități și lectoratele.....	29
6. Scriitorii în diplomația culturală românească în perioada interbelică.....	40
6.1 Cazul Emil Cioran.....	42
7. Tipologia practicienilor diplomației culturale – „Aventurierii”.....	55
7.1 R. Zalevesky.....	56
7.2 Imre Lippay și Herbert van Leysen – adventurieri în serviciul propagandei culturale maghiare.....	61
7.3 Alte acțiuni personale independente.....	62
8. Tehnici folosite în acțiunile de propagandă culturală sau diplomație culturală	67
8.1 Subvenționarea presei.....	67
8.2 Selectarea publicului propagandei / diplomației culturale	69

8.3 Manipularea cifrelor și datelor statistice	72
8.4 Selectarea și negarea.....	73
8.5 Omisiunea.....	74
8.6 Repetarea obsesivă	75
8.7 Folosirea argumentației adverse și manifestațiile de răspuns.....	77
8.8 Standardul dublu – Argumentul potrivit la momentul și în locul potrivit	79
8.9 Căutarea paralelismelor istorice	79
8.10 Aspecte ale diplomației culturale cu mijloace vizuale	84
8.11 Argumentele istorice în diplomația / propaganda culturală românească interbelică	85
8.12 Argumentele geografice.....	90
8.13 Argumente confesionale	92
8.14 Stereotipurile.....	93
9. Institutul Cultural Român din Germania	97
10. Institutul Român de Cultură din Madrid.....	102
11. Organizarea instituțională a diplomației culturale / propagandei românești în perioada interbelică în lumina documentelor Ministerului Propagandei Naționale și ale Ministerului Afacerilor Străine.....	104
12. Organizarea propagandei în alte țări în rapoartele atașaților de presă.....	124
13. Sugestii pentru reorganizarea diplomației / propagandei culturale din perspectiva practicienilor Ministerului Afacerilor Străine.....	147
14. Studii de caz privind activitatea atașaților culturali / de presă	156
15. Propaganda culturală maghiară din perspectiva Ministerului Propagandei Naționale.....	187
15.1. „Acțiunea protestantă“.....	192

15.2. „Acțiunea catolică“.....	193
15.3. Identitatea de „rasă“.....	194
15.4 Selectarea experiențelor personale din Transilvania.....	196
16. Antirevizionismul acțiunilor de propagandă / diplomație culturală – Motivele preferate ale propagandei / diplomației culturale românești....	197
16.1 Propaganda cu mijloace vizuale.....	213
16.2 Propaganda / diplomația culturală audio în perioada interbelică	217
17. Turismul cultural în perioada interbelică.....	219
18. Considerații interne privind utilitatea materialelor și acțiunilor de propagandă culturală	226
18.1 Broșurile	226
18.2 Articolele de presă.....	228
18.3 Posturile de radio.....	230
18.4 Consulii onorifici.....	232
19. Participări expoziționale mai puțin cunoscute....	235
Concluzii.....	238
Bibliografie selectivă.....	267

coordonarea activităților de turism, expoziții în străinătate etc. pe parcursul anilor interbelici. Fondul MPN existent azi, arhivat pe baza fondurilor la rândul lor incomplete existente anterior, reflectă doar parțial activitatea *Direcției Presei* și ulterior a *Ministerului Propagandei*. Chiar incomplete și lacunare, aceste documente pot să ofere o imagine suficient de complexă și de veridică asupra modului în care era înțeleasă propaganda culturală (diplomația culturală în accepțiunea de azi) în perioada respectivă. Remarcele și recomandările din documentele arhivate aparțin timpului lor, unele însă sunt utile și practicienilor de azi.

Capitolul 1

PROVOCĂRI METODOLOGICE ÎN STUDIUL DIPLOMAȚIEI CULTURALE/PROPAGANDEI CULTURALE

O analiză comparată a diplomației culturale practicată de diferite țări în diferite perioade istorice este dificilă având în vedere variabilele diferite folosite de fiecare, perspectiva diferită datorată pregăririi intelectuale diferite a practicienilor (filosofie, politologie, sociologie, istorie, economie, arte, studii economice, juridice etc). Soluția clarificării teoretice și metodologice, ce poate să fie considerată act de diplomație culturală, cum poate să fie acesta evaluat, implică o abordare multidisciplinară realizabilă prin efortul concertat al cercetătorilor (cu expertiză diversă) și practicienilor (diplomați, oameni de presă etc., sociologi, lobiști). Una dintre principalele probleme atunci ca și acum este justificarea acțiunilor de propagandă/diplomație culturală și fondurile investite. Aici se pune întrebarea în ce măsură acțiuni de diplomație culturală sau o întreagă strategie pot să fie evaluate cantitativ din punctul de vedere al eficienței. Eficacitatea acțiunilor de diplomație/propagandă cul-

turală este afectată și de tendința instinctivă de orientare a mesajului către un public favorabil. Este neplăcut și diplomatic sănjenitor a te adresa unui public ostil. Cum se poate măsura impactul reprezentării culturale în străinătate? Cum se poate compara sau evalua „capitalul cultural”, dar modalitățile de reprezentare și proiectare a acestuia într-un mediu extern? A avea un capital cultural impresionant e condiția necesară dar nu și suficientă. Diferența o face capacitatea de reprezentare și de proiectare într-o formulă care să asigure impactul cuvenit în medii externe diferite. În evaluarea unei campanii de diplomație culturală numărul de activități bifate nu are relevanță. Ceea ce contează este vizibilitatea și mai ales impactul pozitiv pe termen lung asupra publicului.

Alte provocări metodologice constatate:

1. Succesul sau eșecul unor acțiuni de diplomație culturală sau propagandă este dificil de măsurat pentru că obiectivele sale sunt difuze și vizibile doar în termen mediu și lung. Aceasta poate să fie măsurat utilizând diferite instrumente pe termen scurt, mediu și lung. La măsurătorile pe termen scurt intervine mereu problema factorilor perturbatori, de obicei de natură evenimentială.

2. Diplomația culturală angajată unei anumite cauze politice (spre deosebire de cea de tip *artă pentru artă*) urmărește influențarea percepțiilor și a mentalităților. Mentalitățile se schimbă însă doar în timp, deși există evenimente sau acțiuni care pot schimba semnificativ imaginea unei țări sau a unei culturi. Aici intervine dificultatea de a măsura concepte intangibile și difuze precum: atitudini, comportamente, mentalități. S-ar putea măsura cu o anumită

acuratețe inclusiv concepte intangibile și difuze precum schimbări la nivelul mentalităților; aceasta ar implica însă sondaje periodice pe un eșantion reprezentativ și un grup de control de-a lungul mai multor ani.

3. Tentativa de a atribui schimbări observabile pozitive propriilor acțiuni observabilă în rapoartele mulțor diplomați este un alt aspect de care cercetătorul trebuie să țină cont.

4. Tentativa de a generaliza orice ipoteză este o tentație care pune în umbră specificitățile, acele specificități care sunt de multe ori esențiale pentru a ne putea apropiă de adevară într-o investigație de factură istorică sau politicologică. De această problemă este legată și tentația de a simplifica. Instinctiv preferăm idei simple ușor digerabile, ușor de înțeles și acceptat. Tratarea unui subiect cumeticulozitate, scoaterea în evidență a cât mai multor variabile posibile este în măsură să scoată în evidență complexitatea problemei tratate, dar această complexitate generează confuzie și dăunează simetrii și atraktivității unui model de investigație preconcepțut.

Tentativa de evaluare a efectelor diplomației culturale sau propagandei a intrat în atenția lumii academice cu precădere în perioada post-2001 ca urmare a efectelor intervenției SUA în Irak și Afganistan și a încercărilor de reabilitare a imaginii acestei țări în lumea islamică inclusiv prin acțiuni de diplomație culturală. Fiind vorba de bani publici într-o țară cu tradiții democratice înrădăcinate precum SUA, guvernancii se simt responsabili a demonstra publicului modul în care banii acestora sunt folosiți și cu ce efecte. În contextul respectiv, comparația făcută de Nick Cull în 2007 devinea de notorietate. Acesta

compara tentativa de măsurare a efectelor diplomației culturale cu absurdul efortului făcut de un pădurar care ar verifica zilnic dacă i-au mai crescut copaci plantați în pădure¹. Conștientizarea acestor dificultăți potențiale nu exclude ideea de evaluare, ci eventual temperarea zelului unor birocați obișnuiți în a cataloga totul în alb sau negru. Și în perioada interbelică, ca și azi, cea mai simplă și ne-sofisticată evaluare urmărea de regulă trei indicatori. După o acțiune de diplomație culturală/propagandă se urmărea atitudinea presei (indicator media), influența asupra formatorilor de opinie sau clasei politice (un indicator al influenței, respectiv un indicator al schimbărilor politice concrete (de exemplu decizia de sponsorizare a unei publicații, un acord cultural, cenzurarea publicațiilor dușmanoase, schimburi de studenți, facilități de călătorie etc.).

Capitolul 2

BIBLIOGRAFIA ȘI STADIUL CERCETĂRILOR DIN ROMÂNIA

În 1998 Nicolae Dascălu, cercetător la Institutul Iorga din București, publica *Propaganda externă a României Mari*, și azi o lucrare de referință pentru domeniu, care prin complexitatea abordării și volumul de informații rămâne lucrarea de referință a domeniului și un bun punct de plecare pentru oricine. Amintim studiile lui Laurențiu Vlad încheiate în ultimul deceniu în câteva volume care ne-au fost foarte utile (*Propagandă și identitate. România la expozițiile universale belgiene, 1897-1935, Imagini ale identității naționale. România și expozițiile universale de la Paris, 1867-1937, Pe urmele „Belgiei Orientului“.* *România la expozițiile universale sau internaționale de la Anvers, Ecouri românești în presa franceză: L'Illustration, 1843-1944, Latinitate, ortodoxie și ruralism în construcția identitară. Principatele Române la expoziția universală de la Paris din 1867*).

Carmen Burcea, cercetător în cadrul ISPRI (Academia Română, Institutul de Științe Politice și Relații

¹ Nicholas J. Cull, *Public diplomacy: lessons from the past*, Los Angeles: University of Southern California, 2007.

Internaționale), în ultimul deceniu a desfășurat cercetări extinse materializate într-un volumul *Diplomaticie culturală. Prezențe românești în Italia interbelică*, ocupându-se de relațiile culturale româno-italiene. La acestea s-au adăugat articole referitoare la relațiile culturale româno-spaniole care ne-au fost de ajutor.

În 1998 mai multe numere ale revistei *Manuscriptum* au fost dedicate scriitorilor români diplomați în perioada interbelică (Eliade, Eugen Ionescu, Lucian Blaga, Aron Cotruș, Cugler, Oscar Walter Cizek), ocazie cu care o pleiadă de cercetători au avut ocazia să-și expună rezultatele investigațiilor din fonduri de arhivă deschise după 1990. Geo Șerban a scris despre Oscar Walter Cizek, Ion Bălău va publica din corespondență diplomatică a lui Blaga (până acum în arhiva MAS au fost identificate aproximativ 200 de pagini de corespondență diplomatică trimise de Blaga). Anterior, în 1995, Constantin I. Turcu a publicat volumul *Lucian Blaga sau Fascinația Diplomaticiei*, Editura Enciclopedică. În același an 1995, Pavel Țugui publica la Editura Eminescu peste 100 de pagini de rapoarte, articole, telegrame trimise de Blaga ca diplomat român în perioada 1927-1938, în trei volume. În 2008, sub îngrijirea fiicei scriitorului, Dorli Blaga, sunt publicate însemnările memorialistice ale Corneliei Blaga Brediceanu, soția scriitorului și cea care i-a fost alături în toate misiunile diplomatice, sub titlul *Cornelia Blaga-Brediceanu, Jurnale 1919; 1936-1939, 1939-1940; 1959-1960*. Ediția este edificatoare pentru misiunile de la Viena, Berna și Lisabona mai ales prin faptul că expune amănunte din culisele activității diplomatice, acele amănunte care niciodată nu vor reieși din rapoarte diplomatice

și referate oficiale. De activitatea (puțin cunoscută) a lui Blaga la Varșovia s-a ocupat Nicolae Mareș, fost diplomat la Ambasada R.S. România la Varșovia.

Florin Țurcanu s-a ocupat de activitatea diplomatică a lui Mircea Eliade în volumul *Jurnalul Portughez*, partea de *Studii introductorye*, apărut la Editura Humanitas în 2006. Mihai Zamfir a publicat de asemenea un volum de documente din arhiva MAS, *Mircea Eliade și Portugalia* (Humanitas 2006).

De activitatea lui Emil Cioran ca atașat cultural s-a ocupat cu precădere Simona Cioculescu, care a publicat rezultatele cercetării sale în 1998 în același număr din revista *Manuscriptum* dedicat scriitorilor diplomați în perioada interbelică (*Manuscriptum*, nr. 1-4, București, 1998). În același an cercetătoarea a publicat și un studiu despre Eugen Ionescu, în perioada în care a activat la Vichy ca atașat de presă (*Eugen Ionescu. Un scriitor printre diplomiți*, în *Manuscriptum*, anul XXIX, nr. 1-2, București, 1998)².

Despre cele două instituții fundamentale ale diplomației culturale românești în perioada interbelică (*Accademia di Romania din Roma*, respectiv *Scoala Română din Franța – Fontenay aux Roses*) s-a publicat foarte puțin. În 1994 Petre Țurlea a publicat lucrarea *Scoala Română din Franța* (Editura Academiei Române, București), unde în baza unor documente provenite mai ales din Biblioteca Academiei Române dar și din fondul Ministerului Instrucțiunii Publice (instituțiile tutelare ale Școlii) oferă informații esențiale. A rămas până azi o lucrare

² Publicarea în ultimii ani a *Jurnalului* lui Mihail Sebastian va aduce în atenție noi amănunte interesante despre contextul în care au fost numiți și activat Eliade, Cioran ca membri ai corpului diplomatic într-o perioadă tulbere din istoria țării.